

З болем пам'ятаємо ...

До 70-ї річниці окупації Рівненщини гітлерівською Німеччиною

22 червня 1941 року мирне життя країни було перерване віроломним нападом Німеччини. Із перших днів війни територія Рівненщини стала місцем запеклих боїв. Група німецьких армій "Південь" була тимчасово затримана в районі Дубна 5-ою армією під командуванням генерал-майора Михайла Потапова та іншими частинами і з'єднаннями Червоної Армії. З 23 по 29 червня на лінії Луцьк-Броди-Рівне-Дубно тривала найбільша танкова битва початкового періоду війни, у якій з обох сторін брали участь близько двох тисяч машин. Сміливі дії 8-го механізованого корпусу викликали розгубленість у ворога, але вже 24 червня гітлерівці загарбали перші населені пункти Рівненської області – села Козин і Демидівку. Із захопленням села Зарічного 9 серпня 1941 року завершилась повна окупація Рівненської області.

У перші місяці війни німці ніби намагалися обережно поводитися з українським населенням, погодилися на існування підпорядкованих їм українських органів. Так, у Рівному в липні 1941 року була створена міська управа на чолі з Полікарпом Бульою. 31 серпня 1941 р. була створена Українська Рада довір'я на Волині (пізніше перетворилась на службу Українського Червоного хреста), яку очолив Степан Скрипник (згодом патріарх УАПЦ Мстислав). До її складу увійшли 23 члени, і серед них такі визначні люди Рівненщини як письменник Улас Самчук, один із організаторів УПА на Волині Ростислав Волошин та інші.

Головним завданням міської управи було забезпечення мешканців продуктами харчування, житлом, прибирання будівель зруйнованих внаслідок бомбардувань міста та боїв за нього. Однак основні засоби, такі як промисловість, були в руках німців і міська управа була

15 вересня створюється Рівненський гебітскомісаріат на чолі з гебітскомісаром доктором Вернером Беером. Це була перша інстанція цивільної німецької влади в нашому місті. Вона вирішувала всі справи, пов'язані з політичним, господарським і культурним життям області. У своєму інтерв'ю газеті "Волинь" від 7 грудня 1941 року Вернер Беер зазначив, що головним своїм завданням він вважає "виправлення шкоди заподіяної більшовиками і намагатися піднести господарський стан області, навести лад і порядок, запровадити господарку посиленої ощадності". Завдання забезпечення місцевого населення харчами і паливом він залишив міській управі й міському кооперативу.

Однак одним із перших його розпоряджень було розпорядження не з господарських питань, а наказ єврейському населенню на всякому одязі носити знак у формі жовтого кола.

14 вересня 1941 року виставою "Мартин Боруля" відбулося відкриття Українського драматичного театру, проводився запис на курси українського національного танцю, до Українського національного обласного хору. Із початком війни та окупації нашого міста не припиняли своєї роботи два кінотеатри.

В зв'язку з тим, що після втрати євреїв, лікарів-арійців зареєструвалось всього 12, закривались медичні заклади. У жовтні 1941 року в місті працювало 4 лікарні для арійського населення (по суті це була одна лікарня) та 1 єврейська лікарня. Кількість аптек також була зменшена. Німецька влада була змушена використовувати лікарів – військовополонених.

Однак окупанти і їх спільники повністю спалили й зруйнували 198 шкіл, 25 театрів і клубів, 26 лікарень, 37 церков, 11 костелів, 18 синагог, знищили багато мостів, шляхів. Рівненський театр обслуговував переважно німців. З репертуару театру гітлерівці вилучили твори українських класиків.

"Всі школи міста, – згадував колишній учитель В. Ковалевський, – німці перетворили на казарми, на казарми вони перетворили будинок педінституту. Вчителі, яким пощастило уникнути фізичного знищення, змушені були стати чорноробами, декваліфікуватися і вести жалюгідне існування."

Якщо на початку війни німецька влада ще якось намагалася приховувати свої справжні наміри, то вже згодом вони показали звіряче

обличчя гітлерівського режиму.

6-7 листопада 1941 року за розпорядженням гебітскомісара Рівного Беєра в урочищі Сосонки було знищено 17500 наших громадян, єдиною провиною яких було те, що вони народилися євреями. Окрім того, жажом нашого краю було влаштування тут концтаборів, які гітлерівці перетворили на табори смерті. У Рівному їх було три – у передмістях Грабник, Воля та на вулиці Білій.

Табір поблизу вулиці Білої став найбільшою "фабрикою смерті" у Рівному. Восени 1941 року тут почалися масові розстріли. Значну частину в'язнів становили представники цивільного населення, нерідко їх арештовували цілими сім'ями, без винятку дітей чи стариків. 1942 року гітлерівці "урізноманітнили" форми геноциду, стали застосовувати машини-душогубки з отруйним газом. На території концтабору по вул. Білій страчено понад 71 тисячу людей.

З активізацією діяльності радянських партизан та підпільників, німці почали застосовувати принцип колективної відповідальності населення за терористичні та диверсійні акти проти окупантів, захоплювали випадкових заручників і страчували їх.

Німці знищували цілі села. В 1943 році поблизу с. Ремель Рівненського району відбувся жорстокий бій між групою партизан під командуванням Миколи Приходька та німецькою військовою частиною, після якого німці спалили все село і знищили 650 його мешканців. В

області окупанти повністю знищили 176 і дуже пошкодили 462 населені пункти.

Окупаційна влада здійснювала програму економічного пограбування краю. В руїнах лежали промислові підприємства. Починаючи з 1942 року, масового характеру набрало вивезення молоді для примусових робіт до Німеччини, яке перетворилося на справжнє полювання за людьми. "Остарбайтери" були, по суті, каторжанами. Тих, котрі відмовлялися їхати, чекало суворе покарання, найчастіше – розстріл.

За 32 місяці окупації область зазнала величезних людських втрат і матеріальних збитків. Нацисти організували на Рівненщині 63 табори і гетто, місяця ув'язнення, де замучили, повісили, розстріляли 100946 громадян і 67996 військовополонених. Вони зруйнували 456 промислових підприємств, 50 відсотків житлового фонду, пограбували 465 колгоспів, вивезли до Німеччини близько 23 тисяч коней, понад 49 тисяч голів рогатої худоби, понад 40 тисяч свиней.

Масові репресії, розстріли, реквізиції, свавільне стягнення податків – таким був "новий порядок", запроваджений окупантами за планом підкорення народів Східної Європи "Ост". У грудні 1943 – березні 1944 рр., з вигнанням гітлерівців, над Рівненщиною вдруге пронеслися фронтові бої.

Людмила ЛЕОНОВА,
Ольга ЧЕРВІНСЬКА,
працівники
Державного архіву
Рівненської області

дуже обмежена у коштах. У жовтні вона відновила роботу водогону і каналізації, підприємств з виробництва харчових продуктів.

Під час бомбардування та боїв за місто було зруйновано 8-10 % площі міста, яка на той час складала 825 га. Але це були найбільш заселені ділянки, і для їх очищення від завалів щоденно залучалося від 300 до 700 полонених. Полонених, які працювали, годували краще, але все одно їжі не вистачало.

Завдяки сприянню міської ради в місті працювало 9 пекарень, які випікали щоденно 8100 кг хліба на 37 000 населення (1кг на 5 осіб). В місті було відкрито 19 споживчих крамниць, 5 м'ясних, магазин канцтоварів, крамницю, де продавалися овочі і риба та 1 їдальню. В м'ясних крамницях видавали м'ясо по картках – 400 грам на особу щомісячно.

26 жовтня 1941 року при вже згаданій Українській раді довір'я був створений місцевий комітет допомоги полоненим українцям на чолі із заступником Полікарпа Бульби Іваном Сав'юком. Головним завданням комітету було звільнення з полону всіх українців, які походять з Рівненщини.

У серпні 1941 року Гітлер визначив адміністративний поділ окупованих українських земель. Більшість території, у тому числі й Рівненщина, ввійшла до рейхскомісаріату "Україна", центром якого стало місто Рівне. Рейхскомісаріат був поділений на шість генерал-комісаріатів (генеральних округів). Протягом серпня-вересня на окупованій території облаштувалася німецька цивільна адміністрація.

Органи влади одержали надзвичайні повноваження щодо окупованої території. Усе в місті було проголошено власністю Німеччини. Було обмежено свободу пересування населення, встановлено комендантську годину.

Рівняни повинні були працювати на примусових роботах – будівництві шляхів, знесенні зруйнованих будинків, військових укріплень. Негайній примусовій здачі органам окупаційної влади підлягали радіоприймачі, велосипеди, друкарські машинки, а також майно із залишених баз, складів, магазинів, помешкань. Запроваджувалося обов'язкове постачання сільгосппродукції, а забій худоби відбувався тільки з дозволу влади. Із метою суворої економії електроенергії не дозволялося з 16 до 23 години включати жодних двигунів в промислових закладах, населенню заборонялося користування будь-якими електричними приладами.

Із приходом окупаційної влади життя в місті продовжувалося. Німці робили вигляд турботи про місцеве населення. 9 вересня 1941 року розпочалось навчання в школах. Працювало 2 мішаних українських гімназій, 4 початкові шестикласові школи, 1 середньо-технічна школа, середньо-торговельна, нижча фахова школа, нижча сільськогосподарська, столярська, музична школи. Школи повністю утримувались за рахунок міської управи. Однак уже 30 листопада 1941 року в газеті "Волинь" було офіційно повідомлено про закриття шкіл у генерал-комісаріаті Волині і Поділля (це було пов'язано з відсутністю палива для шкіл).

◆ Відгомін історії

Смертний бій повторився через 70 років

Піхотинець Анатолій Семенюк

На прикладі 90-го прикордонного загону, який 1941 року охороняв ділянку кордону від села Коритниця Володимир-Волинського району Волинської області до села Потужицька Вілька Сокальського району Львівської області, рівно через 70 років після початку Великої Вітчизняної війни відбулася масштабна реконструкція колишньої запеклої баталії. Головним організатором виступила громадська організація "Честь і слава" (м. Київ), а участь у акції взяли історичні клуби фактично з усієї України – Києва, Одеси, Львова, Вінниці, Луцька, Житомира, Запоріжжя, Хмельницького, Дніпропетровська. Епіцентром відтворених показових бойових дій стала берегова місцина біля Муравиці – присілка селища Млинів, через яку, власне, і у 1941-му, і у 1944-му роках, проходила лінія фронту.

– Нині минає 70 років від початку війни, і у кожного сучасника – своє бачення її історичності та значущості, – розповідає керівник громадської організації "Честь і слава" (м. Київ) Сергій Буря. – Не секрет, що чимало представників молодого покоління не мають правдивого уявлення про минулу війну – хто з ким воював, хто кого переміг, якими зусиллями і

якою ціною. Відтак, проводячи реконструкції історичних боїв, ми прагнемо, з одного боку, укріпити пам'ять про минувшину, а з іншого – дати змогу люду самому зробити історичну оцінку на основі представленої правди, якою б гіркою вона не була.

Фактично у реконструкції бою взяло участь 170 членів історичних клубів. 60 із них виконували роль солдатів та офіцерів 90-го прикордонного загону, 110 – роль гітлерівських загарбників. Загалом за годину захоплюючого дійства, за яким з колишнього возвишеного княжого городища та довколишньої місцевості спостерігали тисячі глядачів, було вистріляно сім тисяч холостих патронів, здійснено більше сотні вибухів – мін, снарядів, гранат, бомб (теж, звісно, холостих).

Прикметно, що участь у бою взяла раритетна техніка – самохідні гармати, танкетки, які є діючими ще з фронтних часів. Не обійшлося у видовищі без авіації. Вона бомбардувала, імітувала повітряну схватку та падіння підбитого радянського літака.

Одне слово, споглянути було на що. Єдина лишень прикрість – що торжество у театралізованому дійстві (за літописним сценарієм 1941 року) дісталося окупантам... Втім, надалі, уже після видовища, усіх учасників вистави, усіх глядачів поєднала сумісна радість – під час масових фотозйомок, обговорень побаченого, смакування солдатської каші і навіть спільного витягування німецької танкетки, яка потрапила у болотяну пастку.

– Подібна акція для мене – друга за ліком, – каже Анатолій Семенюк з міста Славути Хмельницької області, – у першій взяв участь цьогогоріч на честь Дня Перемоги через цікавість та пам'ять про батька-фронтвика, котрий пішов на війну ще у 1939 році (на фінську війну), а повернувся додому аж у 1947 році. Нині ж мені наяву захотілося нюхнути отого пороху і бодай умовно, та все ж відчутти, який тягар несло на своїх плечах покоління наших батьків та дідів..